

Tiede ja essee

Tieteellisten seurain valtuuskunta järjesti Turun kirja- ja tiedemes-
sujen yhteydessä 5.10.2002 keskustelutilaisuuden ”Tiede ja essee”.
Seuraavassa julkaistavat Irmeli Niemen, Matti Klingen, Anto Leiko-
lan ja Kari Enqvistin kirjoitukset perustuvat näihin esityksiin.

Irmeli Niemi

”Käsite on uusi, mutta asia ikivanha.” Näin totesi aikanaan tieteellisen esseen esi-isäksi kutsuttu englantilainen Francis Bacon 1500-luvun lopulla. Hän näki taustallaan sekä antiikin kreikkalaisten ajattelijoiden ja tutkijoiden tuotantoa että osia Raamatusta, varsinkin Saarnaajan kirjan. Esseän historiassa kuitenkin Baconilla ja hänen ranskalaisella aikalaisellaan Michel de Montaignella on avainasema.

Jälkimaailma on ainakin osaksi jakanut esse-
seen perinnön kahtia, antanut Baconille arvo-
aseman nimenomaan tieteellisen esse-
en perus-
pillarina ja nostanut Montaignen toisentyyp-
pisen, vapaan humanistisen esse-
en kantaisäksi. Jotain tästä ajattelusta
vilahtaa esiin myös teemassa
”Tiede ja essee”. Pidän sitä hieman
provokatiivisena ja toivottavasti
hyvänä lähtökohtana keskustelulle.
Tieteen ja esse-
en suh-
detta on hedelmällistä lähe-
styä kahta tietä, kysymällä,
tarvitseeko tiede esse-
en kaltaista ilmaisu-
muotoa ja toisaalta onko esse-
en oikea kotipaikka
tieteen maailmassa, onko sen
tarkoituksena esimerkiksi
pehmentää tai popula-
risoida tieteen tuloksia.

Esseen historia osoittaa, että molempiin kysymyksiin voi vastata epäröivän myönteisesti, kyllä–mutta. Mielestäni esseellä on muutamia tuntomerkkejä, jotka estävät tai auttavat sitä alistumasta normeihin tai kategorioihin. Essee tarjoaa enemmän vapautta – ja samalla se vaatii myös asiantuntijan vastuuta. Essee tarjoaa mahdollisuuden oman ajattelun kehittelyyn ja esittelyyn ilman jatkuvaa dokumentointia ja kytkentää jonkun toisen ihmisen ajatuksiin nootiaparajaan avulla kuten tieteellisessä tutkimuksessa. Tosin esimerkiksi suomalaisen esse-
en loisteliais edustaja Yrjö Hirn saattoi jopa parodioida tieteellisyyttä muka lisäävää viite-
vimmaa.

Itse esseenteon vimmasta taas löytyy oival-
linen kuvaus, jossa Matti Kuusi luonnehtii

Martti Haavion työskentelytapaa, Haavion, jo-
ka oli myös uuttera tieteentekijä ja runoilija:

”Hän heittäytyy työhönsä raivoisan inten-
siivisesti, hehkuvan innostuneena, vastuk-
set, vastaväitteet ja syrjäharrastukset tiel-
tään pyyhkäisten; laajojen yhteyksien selvi-
tessä kuin salamanvälähdyksinä hän kir-
joittaa uskomattoman nopeasti, ikään kuin
kiivain sysäyksen edeten, suurpiirteisesti ja
rohkeasti, pedanttisiin viimeistelypuuhiin
takertumatta.”

Asiantuntijan vastuu on tärkeä sekä sisällön
käsittelyssä että tyylin valinnassa. Klassisen
määritelmän on antanut presidentti Mauno
Koivisto: ”Pitää olla jotain sanottavaa ja pitää
olla kyky sanoa se.” Koivisto puhui sanomi-
sesta, ei kirjoittamisesta, ja se panee ajatteli-
maan, onko essee perusluonteeltaan nimen-
omaan kirjallisuutta, vai voiko muodon siirtää
myös esimerkiksi radioon, elokuvaan tai mu-
siikkiin.

Jos pysyttelemme kirjoitetun esse-
en paris-
sa, sillä on nimenomaan tyyliin liittyvät kriteerit.
Ainakin minun korvissani tyyli erottaa es-
seen aforismista ja pakinasta, joiden väliin sitä
koskeva artikkeli on sijoitettu edellisen *Suomen kirjallisuuden historian* 8. osassa. Ja mieluummin kutsun sitä koskevaa Pekka Tarkan artikkeleiksi kuin esseeksi, onhan kyseessä oppikirja ja hakuteos. Esse-
en tekijä voi noudattaa omien tavoitteittensa mukaista yksilöllistä käsittelytapaa ja ottaa ainakin jonkinlaista etäisyyttä aikansa ja alansa tiedep-
roosan normeihin ja puhdasoppisuuteen. Silti se saattaa tulevalle tutkijalle avata jonkin sel-
laisen oven, joka hämmästyttää ja innostaa.

Suomessa essee on pitkään ollut kirjallisu-
udentutkijoiden ja vielä – Pekka Tarkkaa seurat-
ten – ruotsinkielisten tutkijoiden ja kriitiko-
iden aluetta. Puoli vuosisataa sitten Tuomas
Anhava totesi koruttomaan tapansa, että es-

seen siihenastiset kohtalot Suomessa ovat surullista kerrottavaa, tai että kerrottavaa ei oikeastaan ole lainkaan, koska nekin, jotka esseetäidettä tekevät, eivät käytä siitä tätä nimeä, tai tekevät sen väärässä, jopa halventavassa merkityksessä.

Onko essee siis itse asiassa nimenoman taiteen laji, lähestyykö se novellia tai kuuluuko sen piiriin esimerkiksi ahomainen lastu tai Guss Mattsonin pakina? Onko esseen ja tieteen suhde yhtä vaikea kuin muukin yritys taiteen ja tieteen yhdistämiseksi? Luulen että Anhavakin olisi nykyään optimistisempi: raja-aidat madaltuvat ja tieteen ja taiteen yhteiselämä on käynyt mahdolliseksi.

Onko Suomessa esseellä tulevaisuutta? Tieteellisten esseetekstien julkaiseminen on jäänyt lähinnä muutaman aikakauskirjan ja tunnettujen tekijöiden usein palkittujen teosten

varaan. Ehkäpä jatkossa siirrytään yhä enenevässä määrin sähköiseen muotoon, internetiin. Mahtuuko essee joskus kännykän tekstiviestiin?

Toivon, että myös naiset rohkeammin uskaltautuisivat esseiden laatijoiksi. Esimerkiksi naistutkimuksessa on melkoisesti kirjoitusta, joka täyttää esseiden tuntomerkit kantamatta esseiden nimeä. Osaksi syynä saattaa edelleen olla perinteisen akateemisen oppineisuuden ja sen konventioiden kunnioitus. Ajassa ilmenevä epäusko ehdottomaan dokumentoituun tietoon ja jatkuva kyseenalaistaminen ovat asioita, joiden käsittelylle paradigmoja rikki rumuttava essee tarjoaa pienen mutta tehokkaan työvälineen.

Kirjoittaja on Turun yliopiston yleisen kirjallisuustieteen täysinpalvellut professori.